

Міністерство освіти і науки України
Харківський державний педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди

До 200-річчя ХДПУ ім. Г.С. Сковороди

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ

Збірник наукових праць

Випуск 12

Харків
«ОБС»
2004

Редакційна колегія: **Троцько Г.В.** — член-кореспондент АПН України, д-р пед. наук, проф., Заслужений працівник народної освіти України, проректор з навчальної роботи, зав. кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки; **Воскресенська Н.О.** — канд. пед. наук, проф. каф. теорії та методики викладання філологічних дисциплін у початковій школі; **Дорошенко С.І.** — д-р філол. наук, проф. каф. української мови; **Золотухіна С.Т.** — д-р пед. наук, проф. каф. педагогіки; **Плиско К.М.** — д-р пед. наук, проф. каф. української мови; **Силаєв О.С.** — д-р філол. наук, проф. каф. російської та світової літератури; **Якушко Н.М.** — канд. пед. наук, проф. каф. методики початкового навчання та дошкільного виховання.

*Затверджено вченою радою
Харківського державного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди*

*Свідоцтво
про державну реєстрацію серія КВ № 6014
від 28.03.2002
Засновник:
Харківський державний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди*

**Теорія та методика навчання та виховання: Збірник наукових
Т 33 праць / За редакцією члена-кор. АПН України Г.В. Троцько. —
Харків: ОВС, 2004. — Вип. 12. — 159 с.**

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та методики навчання та виховання у вузі і середній школі.

Для наукових працівників, викладачів і студентів.

а вже в 4 класі можна чітко вказати, де саме проявляється творчість у роботах учнів:

1. У самостійному плануванні практичних дій.
2. У нескладних розрахунках розмірів заготовок та розгорток.
3. У конструюванні нескладних виробів.
4. У самостійному виборі матеріалу.
5. У складанні з деталей конструкторів різноманітних механізмів, машин, будівель.
6. У раціональній організації праці, послідовності операцій.

Четвертокласники будують моделі з деталей, які рухаються, або ті моделі, які їх більше цікавлять: транспортні й будівельні машини, оригінальні будівлі. Діти в IV класі більше цікавляться принципом дії технічних об'єктів.

Для розвитку технічної творчості учнів початкових класів має велике значення не просте копіювання технічних моделей за кресленнями, схемами, зразками, а виконання дітьми творчих завдань, які були нами розроблені до основних розділів програми з трудового навчання. Кожна задача, вправа, навіть запитання є свого роду «гімнастикою розуму». Їх розв'язання допоможе учням молодшого шкільного віку глибше засвоїти навчальний матеріал, розвинути творчу ініціативу, самостійність, кмітливість, винахідливість.

Усі названі шляхи та методи розвитку технічних творчих здібностей, особливості сприйняття і зображення об'єктів техніки дітьми різного віку необхідно враховувати в керівництві технічною творчістю, але в жодному разі не обмежувати прагнення дитини до винахідництва.

Література

1. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. — К.: Радянська школа, 1983, С. 224.
2. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. — М.: Просвещение, 1948, Т.2, — 337 с.
3. Шубинский В.С. Педагогика творчества учащихся. — М.: Знание, 1988.

М.М. Данилюк

ВИКЛАДАЦЬКА ТА ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Г.М. ХОТКЕВИЧА НА ХАРКІВЩИНІ

Серед пріоритетних завдань розвитку освіти в Україні у XXI столітті, висунутих Національною доктриною, одним з особливо важливих є формування духовно багатой, гармонійно розвиненої особистості з високим рівнем загальноосвітніх і професійних

знань, що уособлює найкращі риси багатогранної культури українського народу.

Плідну викладацьку і творчу просвітницьку діяльність щодо формування та розвитку духовної культури молоді, створення української національної музично-педагогічної школи проводив талановитий педагог-митець, керівник професійних і самодіяльних творчих колективів, письменник і громадський діяч Гнат Мартинович Хоткевич (псевдонім Гнат Галайда, 1877—1938).

Мета даної статті на основі аналізу загальнопедагогічних і спеціально-методичних праць Г.М. Хоткевича, архівних даних, історико-педагогічної та сучасної літератури, матеріалів періодичних видань кінця ХІХ — 20—30 рр. ХХ століття розкрити динаміку розвитку викладацької та просвітницької діяльності педагога-митця на Харківщині й визначити перспективи використання його досвіду в сучасних умовах.

Вивчення широкого кола джерел показує, що найбільш змістовна багатогранна творча спадщина Г.М. Хоткевича аналізувалася в кандидатських дисертаціях А. Мельничук «Гнат Хоткевич і народна поетична творчість» (1973), Н. Супрун «Діяльність і творчість Гната Хоткевича в контексті українського народного професіоналізму» (1986) та Н. Роман «Формування музичної культури молоді у творчій і педагогічній діяльності Гната Хоткевича на Слобожанщині» (2000).

Цінним внеском у вивчення творчої особистості Г.М. Хоткевича стали публікації його дочки Галини Хоткевич, у яких вона розповідає про діяльність батька на теренах виховання й освіти молоді. Спогади «Слідом за пам'яттю», «Коло не замикається» допомогли зрозуміти феномен Г.М. Хоткевича як людини, педагога і митця, сприяли поширенню його ідей серед науковців, учителів, педагогічної громадськості Харківщини [6].

Аналіз різних джерел дозволив виділити головні етапи становлення та розвитку викладацької та творчої громадської діяльності педагога-митця на Харківщині: перший — 1895—1917 рр., другий — 1917—1925 рр., третій — 1926—1938 рр.

На першому етапі (1895—1917), навчаючись у Харківському технологічному інституті (1894—1900), Г.М. Хоткевич започаткував ідеї формування музично-педагогічної культури молоді концертним виступом із бандурою в Полтаві (1895), заснував театральний гурток у с. Деркачі (1895), брав участь у студентському театрі, до якого входили студенти технологічного інституту та університету, подорожував з концертами у складі хору М. Лисенка (1899—1900). Після закінчення вищого навчального закладу він працював домашнім учителем у родині Беклемішевих (1900), займався видавничою та творчою діяльністю в товаристві поши-

рення грамотності серед народу (1902—1905), де видавав книжки для навчання в початковій школі й керував українським самодіяльним робітничим театром.

Г.М. Хоткевич виступив також на засіданні етнографічної секції XII археологічного з'їзду в Харкові з науковою доповіддю «Несколько слов об украинских бандуристах и лирниках» (1902), склав дві частини підручника гри на бандурі, видав першу частину у Львові (1909). Готуючись до з'їзду, він підкреслював унікальність бандури як українського народного інструменту і зазначав: «Харків'янам хочеться показати щось особливе, чого на других з'їздах не побачиш — бо з'їдеться публіка з усієї Росії, з-за кордону навіть» [4, с. 43].

Цьому етапу були властиві тенденції популяризації української музичної культури серед різних верств населення Харківщини, особливо молоді, він характеризувався становленням Г.М. Хоткевича як педагога-викладача в галузі бандурного мистецтва, першими кроками викладацької діяльності з сільською молоддю, початком формування поглядів педагога на роль і місце національної музичної культури в розвитку людської особистості.

Поряд із цим митець збирав і систематизував педагогічно спрямований народнопісенний матеріал. Його фольклорно-дослідницькі інтереси в цьому напрямі перегукувалися з розробками В. Верховинця, Б. Грінченка, Ф. Колеси, М. Лисенка, Лесі Українки. Одним із перших Г.М. Хоткевич впровадив матеріали українського фольклору в громадсько-просвітницьку діяльність, що сприяло розширенню шляхів і засобів формування національної духовної культури молоді Харківщини.

Другий етап (1917—1925) відзначився подальшим розвитком викладацької та творчої діяльності Г.М. Хоткевича. У процесі практичної роботи з різними категоріями молоді педагог поступово розробляв поняття музичної культури українського народу, під яким розумів сукупність кращих зразків, вироблених українцями в галузі музичного мистецтва за тривалий період історичного розвитку. Він доводив, що національна музична культура об'єктивно відображала рівень духовних надбань українського народу, допомагала передавати новим поколінням моральний досвід та виховні принципи, сформовані протягом сторіч. Наголошував, що вивчаючи українську музичну культуру, молодь відчуває «повне слави минуле свого народу й мимоволі виховується в душі батьків» [5, с. 118].

Другий етап відзначився створенням Г.М. Хоткевичем Харківського національного хору (1917), українського художнього вокального квартету (1922) і організацією громадського вокаль-

ного товариства «Митус» (1924). Цікаву позанавчальну творчу роботу проводив педагог з учнівськими самодіяльними колективами Деркачівського зооветеринарного технікуму (1919—1925), упроваджував педагогічні ідеї під час творчої діяльності з аматорськими ансамблями бандуристів при 23-му артилерійському полку та 25-й Чапаєвській дивізії.

На цьому етапі Г.М. Хоткевич написав низку історико-педагогічних та літературних творів, матеріали яких використовував у викладацькій і просвітницькій діяльності. Серед них: «Хто ми і чого нам треба» (1917), «Авірон» (1917), «Гетьман Іван Мазепа» (1917), «Історія України. Для шкіл вищих, початкових і середніх» (1918), «Григорій Савич Сковорода» (1920), збирав матеріали для українського орфографічного словника. Спадщина педагога-миця осяяна національно-патріотичними та просвітницькими ідеями, що мають високу виховну цінність [4, с. 139].

Третій етап (1926-1938) характеризувався впровадженням новаторських розробок із питань музичної культури студентів у викладацьку навчально-виховну діяльність Харківського музично-драматичного інституту (1926-1934). Корисну громадсько-просвітницьку роботу Г.М. Хоткевич проводив, працюючи викладачем-консультантом професійної капели бандуристів Української філармонії. Як викладач користувався великою прихильністю та повагою з боку своїх учнів. У спогадах П. Климашівського знаходимо: «Він був надзвичайно тактовний, до всіх звертався на «ви», і нікого не ображав, не принижував гідності» [2]. Все це сприяло обґрунтуванню педагогом теоретичних і практичних знань, умінь та навичок студентів, застосуванню одержаних наслідків у різних напрямках викладацької діяльності.

Узагальнення музично-педагогічного досвіду й новаторських ідей Г.М. Хоткевича знайшло відображення у двох частинах його підручника гри на бандурі (1930, 1931), «Короткому курсі гри на бандурі», надрукованого в журналі «Музика масам» (1930), підготовленого посібника для музичних навчальних закладів та педагогічних технікумів «Музичні інструменти українського народу» (1930), а також у статтях просвітянина «До історії кобзарської справи» (1927), «Про кобзу та бандуру» (1928), «Два поворотні пункти в історії кобзарського мистецтва» (1928). Усі ці твори поглиблювали виховний аспект викладацької та громадсько-просвітницької діяльності педагога.

У 1934 р. у зв'язку з посиленням адміністративно-командних методів керівництва освітніми закладами, відступом від ідей розвитку української національної освіти й культури, Г.М. Хоткевича було звільнено з посади викладача музично-драматичного інституту, а студентів-бандуристів розподілено по інших факультетах.

Останнім внеском педагога у формування духовної культури молоді була роль сліпого кобзаря у фільмі «Назар Стодоля», який знімався у 1936 р. на Одеській кіностудії. Вимушено відійшовши від безпосередньої викладацької та творчої громадської діяльності, Г.М. Хоткевич працював над створенням літературної трилогії про Т. Шевченка, у якій широко використовував знання української національної культури. 22 лютого 1938 р. його було заарештовано за звинуваченням в українському буржуазному націоналізмі та шпигунській діяльності і страчено 8 жовтня у Харкові.

Але ім'я і багатогранна спадщина Г.М. Хоткевича вивчаються та використовуються на Харківщині. 18-21 грудня 2002 р. у Харкові пройшла міжнародна науково-практична конференція «Традиція і сучасне в українській культурі», присвячена 125-річчю від дня народження Гната Хоткевича. На ювілейних святах виступила дочка талановитого педагога-митця, людини дивовижної долі Галина Хоткевич, яка неодноразово приїздить до Харкова з Гренобля. «Він не закінчив своєї справи, хоча встиг зробити багато», — зазначила вона. І, мабуть, «янголики попрацювали згори», і вийшло те, що відбувається зараз у Харкові [1]. Поряд із цим на Харківщині традиційно відбуваються Міжнародні конкурси гри на українських народних інструментах імені Гната Хоткевича. 19—30 квітня 2004 р. в Харкові пройшов Третій Міжнародний конкурс, у якому взяли участь понад сто виконавців із різних музичних номінацій.

Таким чином, вивчення й аналіз головних етапів розвитку викладацької та громадсько-просвітницької діяльності Г.М. Хоткевича на Харківщині розкриває динаміку його формування як творчого викладача-новатора бандурного мистецтва, досвідченого педагога-вихователя української молоді на зразках багатогранної духовної культури українського народу.

Оцінюючи музично-педагогічну спадщину Г.М. Хоткевича, дослідниця його творчості Н. Супрун зазначала, що «...до формування виконавця і педагога бандурного мистецтва він підходив як митець, який поєднував у собі скрупульозного вченого соціолога і теоретика, блискучого виконавця-артиста з романтичною душею, і віртуоза, який пізнав багато бандурних таємниць, дотливого конструктора-реформатора старовинного інструмента, великого громадянина і гуманіста, котрий прагнув до створення професійних національних кадрів музичної інтелігенції» [3].

Творча спадщина Г.М. Хоткевича широко використовується в Україні та за її межами, що позитивно впливає на формування національної духовної культури молоді:

— новаторські розробки педагога з національної музичної педагогіки сприяють поширенню професійного викладання банду-

ри в українських мистецьких закладах різного рівня, застосуванню козацького народного інструменту в самодіяльних та професійних творчих колективах, розробці нового музично-педагогічного репертуару;

— творче використання педагогічних ідей Г.М. Хоткевича урізноманітнює форми та засоби позанавчальної виховної роботи в середніх і вищих навчальних закладах;

— цілеспрямоване впровадження національно-патріотичної спадщини педагога сприяє вихованню громадянських якостей різних соціальних верств населення України.

Література

1. Борисов А. Галина Хоткевич «То янголики попрацювали згори» // газ. «Время». — 24.12 2002.
2. Климашівський П. Добрий спогад. Гнат Хоткевич. Спогади. Статті. Світлини. К., 1994. — С. 56.
3. Супрун Н. Гнат Хоткевич — музикант. Рівне, 1997. — С. 86.
4. Попова Л., Роман Н. Педагогічна спадщина Гната Хоткевича: теоретичні здобутки та досвід. Х., 2003. — 199 с.
5. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Посібник для музичних навчальних закладів і педагогічних технікумів. Харків.: Держ. видав. України, 1930. — 283 с.
6. Хоткевич Г. Коло не замикається. Спогади про батька. Листи до Гната Хоткевича // Родовід. — 1993, № 6. — С. 61—71.

М.О.Анісіна

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ОСНОВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Серед інших видів мистецтва образотворче є унікальним у розв'язанні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, громадського і духовного становлення підростаючого покоління. Це зумовлено не тільки природою сприймання образотворчого мистецтва, а й тим, що вже в ранньому віці образотворча діяльність становить одну з найдоступніших і емоційно захоплюючих форм творчості.

Аналіз літератури, присвяченої вивченню особливостей оволодіння дітьми образотворчою діяльністю, дозволив виявити неоднозначність підходів щодо розв'язання проблеми їхнього навчання основ образотворчого мистецтва. В одних випадках вона вирішується в контексті загальних підходів щодо навчання дітей образотворчої діяльності на етапі дошкільного віку (Н.П. Пакуліна, Т.С. Комарова, В.П. Котляр) і молодшого шкільного віку (Г.В. Лабунська, В.В. Колокольников, М.М. Ростовцев, Б.П. Юсов).